INSTITUIREA ŞI ORGANIZAREA REGIMULUI POLITIC AL BURGHEZIEI ŞI MOŞIERIMII (FEBRUARIE—IUNIE 1866)

DE

V. RUSSU

Între problemele fundamentale ale istoriei noastre moderne, instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii ocupă un loc mai mult decît important [1]. Încadrarea acestei probleme în rîndul chestiunilor fundamentale ni se pare justificată din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, nu se poate tăgădui faptul că, noua formă de conducere, instituită la 1866, dar consolidată ulterior, şi-a pus amprenta asupra întregii dezvoltări social-economice şi politice a României, pînă la izbucnirea primului război mondial. În al doilea rînd, pentru cercetătorul vieţii politice din România, cunoaşterea regimului burghezo-moşieresc are o importanţă particulară întrucît acesta reprezintă, în esenţă, cadrul în limitele căruia şi-au desfăşurat activitatea, vreme de o jumătate de secol, grupările şi partidele politice care s-au succedat la conducerea ţării, pînă la declanşarea primei conflagraţii mondiale. Avînd în vedere doar aceste considerente, la care se pot adăuga multe altele, ne credem îndreptăţiţi să afirmăm că, fără o cunoaştere profundă a caracteristicilor regimului instituit la 1866, ar fi destul de dificil să găsim soluţiile cele mai potrivite pentru explicarea specificului dezvoltării României, într-o perioadă de adînci transformări materiale şi spirituale.

---

[1] Recenta dezbatere organizată la Bucureşti, în legătură cu regimul parlamentar în România, dovedeşte atenţia care se acordă acestei probleme în istoriografia noastră. Rezumatele acestor dezbateri au fost publicate în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 4/1969. În cursul dezbaterilor s-a insistat mai mult asupra caracteristicilor generale ale regimului. De asemenea, s-au purtat dezbateri asupra terminologiei celei mai adecvate pentru definirea conţinutului acestui regim.

Pentru o mai bună cunoaştere a esenţei şi caracterului regimului politic al burgheziei şi moşierimii, se impune, în mod firesc, o cercetare atentă asupra începuturilor noii forme de organizare a dominaţiei claselor posedante din România acelei vremi. Începuturile oricărui regim politic ridică, în faţa cercetătorului, o multitudine de probleme. Nici regimul instituit la 1866 în România nu constituie o excepţie în această privinţă. Dimpotrivă, datorită unei complicate situaţii interne şi internaţionale, începuturile noului regim par a fi deosebit de complexe şi oferă un larg şi interesant cîmp de investigaţie. Complexitatea problemei nu permite rezolvarea ei într-o lucrare de proporţiile celei de faţă. De aceea nici nu intenţionăm să analizăm instituirea şi organizarea regimului de la 1866 sub toate aspectele. Obiectivul nostru este mult mai limitat şi el se rezumă la analiza cîtorva probleme mai importante legate de istoria începuturilor regimului care face obiectul lucrării de faţă. Astfel, pentru o mai bună înţelegere a acestei probleme, socotim util să ne oprim, printre altele, asupra raportului de forţe existent la 1866 între grupările politice care au jucat un rol mai mult sau mai puţin important în răsturnarea lui Al. I. Cuza şi la instaurarea „noii ordini". De asemenea, pornind de la analiza raportului de forţe dintre grupările politice, o să încercăm să evidenţiem în ce măsură acest raport de forţe a influenţat asupra începuturilor organizării regimului şi, implicit, a deschis calea unor îndelungate şi puternice frămîntări în sînul claselor dominante. În sfîrşit, studierea începuturilor regimului politic al burgheziei şi moşierimii impune şi unele precizări în legătură cu problema prinţului străin. Fără precizarea locului acestei probleme am fi privaţi de multe explicaţii care ni se par absolut necesare pentru elucidarea istoriei instituirii şi organizării regimului politic al burgheziei şi moşierimii. Chiar dacă chestiunile enunţate de noi nu epuizează problematica începuturilor noului regim, sperăm, totuşi, că analiza lor o să ne permită să stabilim unele concluzii menite să îngăduie, în perspectivă, o tratare mai nuanţată a acestei complicate dar interesante probleme.

Instituirea regimului politic al burgheziei şi moşierimii a fost posibilă în urma răsturnării pe cale de complot a lui Al. I. Cuza. După cum se ştie, alesul naţiunii de la 5 şi 24 ianuarie 1859 a fost silit să abdice, la 11/23 februarie 1866, în urma unei lovituri de forţă, făcută, la adăpostul nopţii, de un grup de militari [2]. În spatele acestor militari se aflau însă mai multe grupări politice, conservatoare şi liberale, care au pregătit, cu mult înainte, răsturnarea prinţului domnitor [3] În-

[2] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. XIV; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939; C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. şt., Bucureşti, 1965.

[3] A. D. Xenopol, *op. cit.*; T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale. 1856—1866*, Bucureşti, 1944; Paul Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930.

lăturarea lui Al. I. Cuza a avut loc în împrejurări interne şi externe dificile, iar căderea domnitorului a avut darul să complice şi mai mult dificultăţile prin care trecea ţara [4]. La prima vedere, s-ar părea că datorită acestor condiţii „învingătorii" de la 11 februarie 1866 au acţionat unitar pentru a-şi consolida o victorie obţinută cu destulă uşurinţă. De altfel, această opinie domină încă în istoriografia noastră [5]. Analiza atentă a materialului documentar oferă însă un tablou cu totul deosebit în ceea ce priveşte raporturile dintre grupările politice care au contribuit la instituirea noului regim. Unitatea de acţiune poate fi constatată doar pînă în momentul răsturnării lui Al. I. Cuza [6]. O dată cu realizarea acestui act, unitatea a încetat să mai existe şi între „învingători" a început o acută luptă pentru putere. Semnificativ ni se pare faptul că aceste contradicţii, determinate de problema puterii s-au manifestat, cu intensitate, încă din dimineaţa zilei de 11 februarie 1866. Teza existenţei unui armistiţiu interior, pînă la promulgarea Constituţiei [7], nu rezistă la o analiză atentă a evenimentelor care s-au petrecut în perioada cuprinsă între februarie-iunie 1866. Grupările politice, liberale şi conservatoare, care au contribuit la instituirea noului regim, erau mînate de interese proprii pentru a căror realizare urmăreau să-şi asigure preponderenţa necesară în cadrul noii forme de conducere.

Această tendinţă constituie, am putea spune, o constantă a activităţii grupărilor politice menţionate. Lupta pentru putere s-a manifestat pe toate planurile şi ea poate fi surprinsă cu uşurinţă, la o analiză atentă a evenimentelor petrecute în perioada instituirii şi organizării noului regim. Nu intenţionăm să facem aici o analiză detaliată asupra tuturor evenimentelor care probează existenţa acestui conflict. O asemenea analiză s-ar putea face numai într-un studiu de mare întindere. De aceea, o să ne oprim, pentru exemplificare, numai asupra cîtorva fapte menite să constituie suportul material necesar pentru explicarea resorturilor intime, care au generat lupta pentru preponderenţă între grupările conservatoare şi liberale.

Astfel, o dată cu răsturnarea lui Al. I. Cuza, au izbucnit neînţelegeri, fie în legătură cu împărţirea locurilor în posturile de conducere, fie în privinţa viitoarei organizări a regimului. Din capul locului, se impune precizarea că, în această cursă pentru preponderenţă, reprezentanţii grupărilor conservatoare s-au dovedit mai insistenţi,

---

[4] Paul Henry, *op. cit.*; T. W. Riker, *op. cit.*

[5] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964.

[6] De altfel, acordul între complotişti s-a încheiat numai în legătură cu răsturnarea lui Cuza şi aducerea unui prinţ străin. Démètre A. Sturdza, *Charles I-er roi de Roumanie, Chroniques-Actes-Documents, 1866—1875*, tome I-er, Bucarest, 1899, p. XIV.

[7] Vasile Maciu, *Politica internă şi externă a României în anii 1866—1876*, în *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 535—538.

mai activi, ceea ce le-a permis, de cele mai multe ori, să-și impună punctul de vedere. Înțelegerile anterioare, care prevedeau, pentru început, o participare proporțională la conducere și o colaborare în problemele ridicate de succesiunea lui Cuza, nu au fost de loc respectate de conservatori. Astfel, componența guvernului provizoriu dovedește cu prisosință acest lucru. Din șapte ministere existente la acea vreme, cinci au fost ocupate de reprezentanții conservatorilor și liberalilor moderați și numai unul — de altfel, cel mai puțin important — a fost încredințat lui C. A. Rosetti, membru marcant al grupării radicale[8]. Mai mult decît atît, după mărturiile unor participanți la evenimente, în lista inițială a noului guvern nu fusese inclus nici un reprezentant al grupării radicale[9], deși aceasta a jucat un rol mai mult decît important în pregătirea răsturnării lui Al. I. Cuza. Numai în urma intervenției categorice a colonelului Haralambie, proaspătul locotenent domnesc, reprezentanții conservatorilor au acceptat includerea lui C. A. Rosetti la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice[10]. Acest succes inițial al reprezentanților grupărilor conservatoare a avut consecințe însemnate asupra evoluției ulterioare a evenimentelor, petrecute în perioada instituirii și organizării regimului politic al burgheziei și moșierimii. Reprezentanții grupării radicale au fost lipsiți, de la început, de posibilitatea exercitării vreunei influențe în cadrul guvernului, ceea ce a permis conservatorilor să obțină cîștig de cauză în multe probleme controversate[11].

---

[8] Guvernul provizoriu alcătuit după răsturnarea lui Cuza, avea următoarea componență: Ion Ghica (liberal moderat), prim-ministru și ministru de externe; Dimitrie Ghica (conservator), ministru de interne; Ion Cantacuzino (conservator), ministru de justiție; P. Mavrogheni (conservator), ministru de finanțe; C. A. Rosetti (radical), ministrul cultelor și instrucțiunii publice; D. A. Sturdza (liberal moderat, partizan al lui Ion Ghica), ministrul lucrărilor publice; maiorul Lecca, ministru de război. Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822—1900)*, Paris, 1900, p. 154.

[9] „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 234; Ion Bălăceanu, *Souvenirs politiques et diplomatiques. 1848—1903*, Biblioteca Acad., Arhiva Bălăceanu, Mss. I, f. 102—103; „Pressa", III, nr. 45 din 18 martie 1869, p. 178. Într-un alt număr din ziarul „Pressa" se evidenția faptul că „întregul comitet revoluționar de la 11 februarie nu voia să primească intrarea d-lui C. A. Rosetti în cabinet, ca unul ce înclina prea mult către doctrinele anarhice și subversive", *ibidem*, nr. 49 din 22 martie 1869, p. 193. Un participant la evenimentele de la 11 februarie 1866, referindu-se la dificultatea constituirii guvernului provizoriu, ne informează că „discuțiunea, fu lungă și oragioasă, un minut am crezut chiar că totul e compromis... și a trebuit toată insistența... spre a popri și pe unii și pe alții de a ajunge la o ruptură... În sfîrșit, lista, bună, rea, era primită; rămînea programul sau proclamațiunea", Nicolae Blaramberg, *11 februarie relevat*, în „Ordinea" I, nr. 29 din 23 octombrie 1866, p. 117.

[10] „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 254.

[11] Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. I_2 București, 1935, p. 109—110; „Românul", X, din 6 octombrie 1866, p. 710.

Încălcarea angajamentelor inițiale [12], încălcare ce avea în vedere împingerea pe un plan secundar a liberalilor radicali, a continuat în toată perioada care face obiectul preocupărilor noastre. Așa, spre exemplu, reprezentanții radicalilor au propus, încă înainte de 11 februarie, dizolvarea imediată a Adunării elective, aleasă în timpul domniei lui Al. I. Cuza. După 11 februarie însă, cu toate insistențele lui C. A. Rosetti, majoritatea miniștrilor conservatori s-au opus „supt felurite preteste", atît dizolvării Adunării elective, cît și convocării unei constituante [13]. Tergiversarea dizolvării Adunării elective — adunare socotită drept un produs al unor grosolane ingerințe administrative — nu poate fi explicată decît în contextul general al luptei pentru putere. Explicațiile date de unii contemporani, explicații potrivit cărora miniștrii au amînat dizolvarea Adunării pentru că mai sperau în „conversiunea păcătoșilor" [14], nu au nici un temei pentru a putea fi acceptate. De altfel, chiar unii miniștri conservatori, cum ar fi Dimitrie Ghica, care deținea importantul portofoliu al internelor, erau convinși, încă de la jumătatea lunii februarie 1866, „că va fi nevoie de dizolvarea corpurilor legiuitoare și alegerea unei constituante, măsuri ce vor pune negreșit în fierbere și mișcare toată țara" [15]. Dizolvarea Adunării elective a fost acceptată numai atunci cînd miniștrii conservatori au socotit terenul suficient de pregătit pentru a se asigura reprezentanților moșierimii victoria în viitoarele alegeri pentru Constituantă. O dizolvare imediată, așa cum pretindeau radicalii [16], nu a fost acceptată de reprezentanții grupărilor conservatoare deoarece, la 11 februarie 1866, nu se putea prevedea, nici chiar în linii mari, rezultatul noilor alegeri. În planurile de atunci ale grupărilor politice, răsturnarea lui Al. I. Cuza nu era decît o verigă, socotită necesară, pentru a-și asigura poziții preponderente în cadrul noii forme de conducere. Radicalii, mai ales cei aflați sub influența lui C. A. Rosetti, nutreau speranța — care s-a dovedit în curînd iluzorie — că „țara" va sprijini „victoria democrației" și de aceea au insistat pentru dizolvarea imediată a Adunării elective. Spre deosebire de radicali, reprezentanții conservatorilor s-au dovedit mai realiști și au căutat să ia toate măsurile, socotite necesare, pentru a putea profita la maximum de perspectivele deschise prin răsturnarea lui Al. I. Cuza [17].

---

[12] Paul Henry, *op. cit.*, p. 275, doc. 167.

[13] „Românul", XIII din 2 martie 1869, p. 193.

[14] I. A. Cantacuzino, *Astăzi sau mîine*, în „Dezbaterile", I, nr. 7, din 19 martie 1866, p. 26.

[15] General Văcărescu, *Memorii*, în „Convorbiri literare", an. L, nr. 1, București, 1916, p. 38.

[16] „Românul", XIII din 2 martie 1869, p. 193.

[17] *Ibidem*, din 12—13 februarie 1869, p. 135; Dimitrie Bolintineanu, *Domnii regulamentari și historia celor trei ani de la 11 februarie pînă astăzi*, București, 1869, p. 105.

Exemplele care atestă lupta pentru putere ar putea fi înmulțite. Nu este însă cazul să insistăm prea mult asupra lor. O să ne oprim, totuși, încă asupra unui fapt care verifică, cu prisosință, teza noastră, în legătură cu lupta pentru preponderență în perioada de început a regimului instituit la 1866.

Deosebit de semnificativă în acest sens ni se pare campania electorală desfășurată, în martie-aprilie 1866, cu prilejul pregătirii alegerilor pentru viitoarea Adunare Constituantă [18]. Așa după cum am mai arătat, conservatorii nu au acceptat o dizolvare imediată a Adunării elective și au tergiversat lucrurile pînă la 18/30 martie 1866 [19]. Între timp, profitîndu-se de faptul că un conservator, și anume D. Ghica, se afla la conducerea ministerului de interne, au fost numiți, în majoritatea județelor, prefecți aparținînd acestei orientări politice [20]. Deși s-a constituit un comitet central electoral, care trebuia să asigure alegerea unui număr egal de deputați liberali și conservatori [21], totuși, în foarte scurtă vreme și această înțelegere a fost dată repede uitării. Reprezentanții grupărilor conservatoare nu au respectat nici un moment această înțelegere și campania electorală s-a transformat, de la început, într-o acerbă concurență pentru ocuparea unui număr cît mai mare de locuri în viitoarea Adunare [22]. Prima consecință a încălcării înțelegerii inițiale și-a găsit expresia în faptul că alegerile, după cum sublinia un contemporan, au dat o majoritate „foarte pronunțată și nedubioasă... partidului conservator" [23]. Lupta pentru preponderență, luptă manifestată deosebit de puternic în timpul campaniei electorale, era explicabilă dacă ținem seama de faptul că asigurarea unei majorități, de o anumită orientare politică, urma să aibă consecințe serioase asupra viitoarei organizări a regimului [24]. Succesul conservatori-

---

[18] General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 2, p. 159—160; C. Răuțu, *Eugeniu Carada, Omul și opera (1836—1910)*, București, 1940, p. 80.

[19] N. Iorga, *op. cit.*, p. 13; *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 525—526.

[20] C. G. Cantacuzino, *Epistolă către beizadea Dim. Ghica*, în „Românul", X, din 6 octombrie 1866, p. 710; Paul Henry, *op. cit.*, p. 273—274, doc. 167.

[21] „Dezbaterile", I, nr. 13 din 24 martie 1866, p. 49; „Românul", X din 20 martie 1866, p. 113; *ibidem*, din 21 martie 1866, p. 117; *ibidem*, din 24 martie 1866, p. 125; C. Ruțu, *op. cit.*, p. 80—81.

[22] Referindu-se la lupta electorală, ziarul „Dezbaterile", organ al grupărilor conservatoare, preciza: „este cunoscut că lupta electorală a fost din cele mai călduroase. Să nu ne mirăm dar de protestațiunile ziarelor sau guvernului asupra incidentelor ivite în tot timpul cît ea a ținut", „Dezbaterile", I, nr. 24, aprilie 1866, p. 93.

[23] General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 4, p. 436.

[24] „Românul", X, din 20 martie 1866, p. 113; Th. Văcărescu, participant activ la evenimentele petrecute în această perioadă, explica lupta electorală prin aceea că mulți oameni politici nutreau speranța că vor putea ajunge la tron. „Acum, spunea el, cînd știrile din afară arătau ostilitatea marilor puteri, în conferințele de la Paris, și prin urmare începea a se învedera posibilitatea revenirii la domnia pămînteană, cele două partide politice ale noastre, începeau a lua pozițiune pentru

lor în alegeri ni se pare explicabil deoarece ei au reuşit, de la început, să pună mîna pe principalele pîrghii de conducere în cadrul statului. În afară de aceasta, există însă şi alţi factori care au favorizat victoria conservatorilor în alegeri. Astfel, liberalii radicali, pentru a-şi consolida victoria de la 11 februarie 1866, au propus să se ia toate măsurile necesare pentru ca partizanii fostului domnitor să nu poată pătrunde în viitoarea Adunare Constituantă [25]. Ostilitatea radicalilor împotriva aşa-numiţilor „cuzişti" [26], a fost folosită cu abilitate de conservatori, care, sub masca luptei împotriva „cuzismului", au făcut tot ce era posibil pentru a împiedica pătrunderea în adunare a reprezentanţilor unor importante grupări liberale, care nu au luat parte la răsturnarea lui Al. I. Cuza [26 bis]. Conservatorii nu aveau decît de cîştigat din contradicţiile existente între grupările liberale; acestea, în mod firesc, îi favorizau în lupta pentru putere.

Ascendentul continuu al conservatorilor, în lunile care au urmat după lovitura de stat, necesită, credem, unele explicaţii mai largi. Aceste explicaţii se impun cu atît mai mult cu cît, cel puţin în funcţie de tezele actuale, existente în istoriografia noastră, oricine îşi poate pune întrebarea: cum se explică faptele petrecute după 11 februarie 1866, cînd este ştiut că, răsturnarea lui Al. I. Cuza şi instituirea noului regim au fost opera comună a reprezentanţilor celor două clase dominante, care urmăreau să-şi împartă puterea în stat, dat fiind faptul că se definitivase coaliţia burghezo-moşierească [27]? Întrebarea ni se pare legitimă şi firească dar un răspuns va fi destul de greu de dat la această chestiune. Este adevărat că în actuala noastră istoriografie se consideră că, la 1866, alianţa burghezo-moşierească era definitivată [28]. Indiferent dacă sîntem sau nu de acord cu această teză sau cel puţin cu explicaţiile date pentru demonstrarea ei [29], credem că ea nu oferă toate elementele necesare pentru a da un răspuns întrebării de mai sus. De aceea, considerăm că explicaţiile trebuie căutate nu

---

a face să triumfe candidatul lor respectiv şi, pentru aceasta căutau a-şi alege cîţi mai mulţi partizani în Camera legiuitoare ce avea să se alcătuiască în curînd". General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 2, p. 159—160.

[25] „Românul", X, 11, 12 aprilie 1866, p. 177.

[26] *Ibidem*, din 24 martie 1866, p. 125.

[26] bis Este vorba de gruparea liberal moderată din jurul lui M. Kogălniceanu, grupare ce avea rol important în Moldova. De asemenea, nu putem să neglijăm gruparea din jurul lui N. Creţulescu.

[27] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 518—519.

[28] *Ibidem*, p. 518—519.

[29] Referindu-se la acest lucru Gh. Georgescu-Buzău sublinia că aplicarea reformei agrare, chiar aşa limitată cum a fost, a nemulţumit pe marii arendaşi, precum şi pe cea mai mare parte din moşierii care-l sprijiniseră pe Alexandru Ion Cuza, *împingîndu-i treptat pe poziţiile monstruoasei coaliţii, care se confunda tot mai mult cu coaliţia burghezo-moşierească în întregimea ei*, (subl n.n. — RV..), Gh. G e o r g e s c u-B u z ă u, *Instaurarea şi organizarea regimului burghezo-moşieresc (1866)*, în *Istoria României*, vol. IV, p. 519.

atît în definitivarea alianței burghezo-moșierești, cît în raportul de forțe existent între grupările politice care au contribuit la instituirea noului regim. De asemenea, analiza atentă a situației interne și a conjuncturii internaționale ne poate furniza elemente importante pentru explicarea evenimentelor petrecute după 11 februarie 1866.

Este foarte adevărat că la prima vedere s-ar părea că răsturnarea lui Cuza și instituirea noului regim ar fi opera comună a burgheziei și a moșierimii. Acest lucru este valabil numai în cazul unei analize superficiale a faptelor. La o cercetare mai atentă se poate constata însă că burghezia, spre exemplu, nu a participat sau nu a sprijinit în totalitatea ei ceea ce s-a petrecut *la* și *după* 11 februarie 1866. Astfel, la răsturnarea lui Al. I. Cuza și la instituirea noului regim, din rîndurile burgheziei au participat numai unele grupări politice, cum ar fi liberalii radicali sau moderații munteni grupați în jurul lui Ion Ghica. Acesta din urmă însă nu dispunea de partizani numeroși și a exercitat influență asupra evenimentelor mai mult prin personalitatea sa decît prin numărul aderenților. În plus, între Ion Ghica și radicali o colaborare era greu de realizat. Veleitățile la domnie, veleități la care Ion Ghica nu a renunțat în 1866 [30], au înăsprit relațiile dintre cele două părți și au împiedicat orice posibilitate de înțelegere. Mai mult decît atît, o mare parte a burgheziei, reprezentată prin grupările din jurul lui M. Kogălniceanu sau N. Krețulescu sau prin individualități de marcă cum ar fi V. Alecsandri, C. Negri, C. Bolliac etc., nu a participat nici la răsturnarea lui Cuza nici la instituirea noului regim. În plus, liberalii radicali, orbiți de dușmănia lor față de Cuza, au făcut greșeala de a refuza orice colaborare cu M. Kogălniceanu [31] care, după mișcarea separatistă de la Iași, s-a oferit să sprijine noul regim pentru a apăra menținerea Unirii [32]. Alungarea lui M. Kogălniceanu din Adunarea Constituantă ni se pare mai mult decît elocventă pentru a demonstra că, în acel moment, orice colaborare era imposibilă între radicali și moderații moldoveni, grupați în jurul „omului de la 2 mai" [33]. Acest act de răzbunare politică a avut consecințe însemnate pentru raportul de forțe existent atunci între grupările liberale și conservatoare.

În afară de cele menționate pînă acum, trebuie să subliniem faptul că liberalii radicali munteni nu se împăcau atunci nici cu alte grupări care reprezentau interesele unei anumite părți din cadrul burgheziei moldovene. Este vorba, în esență, de acea grupare liberală moldoveană, care, în scurtă vreme, se va constitui în cunoscuta „fracțiune liberă și independentă". Viitorii „fracționiști" nu simpatizau nici cu ideile nici cu metodele de acțiune ale radicalilor. Așa, spre exem-

---

30 General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, an XLVIII, nr. 10, octombrie 1914, p. 975—976.

31 Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Ed. pol., București, 1967, p. 267—268; Paul Henry, *op. cit.*, p. 81.

32 Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Kogălniceanu, Corespondență, 100. 387.

33 „Monitorul oficial", nr. 261 din 29 noiembrie/11 decembrie 1866, p. 1230.

plu, deputații liberali moldoveni, înainte de a se prezenta la lucrările Adunării Constituante, au cerut Locotenenței domnești garanții împotriva „tabacilor" din București [34]. În asemenea condiții, o colaborare era greu de realizat. Neînțelegerile iscate pe tema prințului străin au înrăutățit și mai mult lucrurile. Deputații liberali moldoveni au făcut opoziție față de noul domn, ceea ce i-a nemulțumit pe radicali care, prin I. C. Brătianu, au jucat un rol însemnat în aducerea lui Carol de Hohenzollern la tronul României. Nemulțumirea radicalilor era cu atît mai mare cu cît liberalii moldoveni nu era ostili domnului străin în general, așa cum s-a susținut uneori; ei nu voiau să accepte decît un prinț latin și nu unul german [35].

Chiar din această analiză sumară, se poate constata că la răsturnarea lui Al. I. Cuza și la instituirea noului regim a participat numai o parte a burgheziei. În ceea ce privește organizarea regimului, constatarea rămîne valabilă impunîndu-se doar precizarea că grupările liberale reprezentate în Adunarea Constituantă erau divizate, ceea ce nu le-a permis să reziste ofensivei conservatoare. Integrarea tuturor grupărilor politice burgheze în cadrul noului regim s-a realizat treptat, în cîțiva ani, iar unele personalități, mai ales dintre colaboratorii apropiați ai lui Al. I. Cuza, nu au aderat niciodată la noua ordine.

O burghezie neunitară din punct de vedere politic, frămîntată de contradicții, lipsită de aportul unor personalități marcante, nu a putut și nici nu putea să-și impună punctul de vedere în rezolvarea complicatelor probleme pe care le ridica instituirea și organizarea noului regim politic.

De această situație au profitat la maximum grupările conservatoare, care au reușit să obțină cîștig de cauză în lupta pentru putere. Nu se poate nega faptul că și moșierimea, la 1866, era împărțită în diferite grupări politice; dar — și acest lucru trebuie subliniat — deosebirile dintre ele nu erau atît de importante încît să influențeze asupra unității de acțiune. La 1866, conservatorii au acționat mult mai unitar, au fost mai bine organizați și au reușit să-și asigure majoritatea în Adunarea Constituantă, ceea ce le-a permis, după cum vom vedea, să-și impună punctul de vedere în privința organizării noului regim. Unitatea de acțiune a grupărilor conservatoare, reprezentante ale intereselor moșierimii, este explicabilă. La 1866 conservatorii de toate nuanțele au acționat nu în numele unor grupări, ci în numele unei clase ce era nemulțumită, în totalitatea ei, de domnia lui Al. I. Cuza. Reformele lui Cuza au zdruncinat pozițiile economice și politice ale moșierimii într-o asemenea măsură încît, după 1864, moșierimea părea a fi definitiv condamnată să joace un rol secundar din punct de

---

[34] Paul Henry, *op. cit.*, p. 360, doc. 252; Supliment la „Monitorul oficial", nr. 65 din 21 martie/2 aprilie 1867, p. 384.

[35] „Monitorul oficial", nr. 98 din 5/17 mai 1866, p. 433—434; *ibidem*, nr. 99 din 7/19 mai 1866, p. 437—438.

vedere politic. De aceea, la 1866, conservatorii s-au arătat preocupaţi să găsească mijloacele necesare pentru a-şi *recîştiga* influenţa politică, influenţă socotită necesară pentru *garantarea* intereselor economice ale moşierimii Conservatorii au acţionat în numele unei clase nemulţumită de un regim ce-i periclitase interesele economice şi politice. Ei luptau pentru a *recîştiga* o influenţă politică socotită necesară pentru *a se apăra,* pentru *a se asigura* împotriva unor noi reforme, menite să le lezeze interesele. În aceste condiţii, unitatea nu era greu de realizat. Aflaţi în condiţii şi pe poziţii diferite, foştii aliaţi de la 11 februarie, după răsturnarea domnului — singurul element comun ce-i unea — era firesc să se despartă şi să lupte pentru realizarea intereselor proprii. În această confruntare, radicalii nu aveau şanse de reuşită. Ei au luptat împotriva domniei personale a lui Cuza în numele *lărgirii* democraţiei burgheze dar s-au aliat cu grupările conservatoare care erau interesate în primul rînd în *limitarea* democratizării iniţiate de domnitorul Unirii. Conservatorii doreau să stăvilească procesul de înnoire; de aceea, după 11 februarie 1866, ei nu mai vedeau în radicali aliaţi ci adversari care trebuiau combătuţi pe toate planurile şi prin toate mijloacele posibile. Liberalii radicali erau dezavantajaţi în lupta pentru putere deoarece ei s-au manifestat mai mult în numele unei grupări nemulţumite pentru că nu a fost utilizată la conducere de Al. I. Cuza, în timp ce conservatorii, de toate nuanţele, au acţionat ca reprezentanţii unei clase nemulţumită de reformele înfăptuite. Ca urmare a acestui fapt, ei urmăreau să se consolideze pentru a împiedica, în viitor, ascendentul altor grupări pe care le socoteau periculoase pentru interesele lor.

În afară de aceasta, ascendentul conservatorilor a fost favorizat, în mare măsură, şi de conjunctura internaţională. Răsturnarea lui Al. I. Cuza a pus tînărul stat naţional român într-o situaţie dificilă. Unele puteri garante, ostile unirii, au socotit momentul favorabil să se revină la separaţie. Austria, Rusia, Turcia, invocînd faptul că unirea a fost recunoscută numai pe timpul domniei lui Cuza, au făcut eforturi serioase pentru desfacerea ei [36]. Aceste puteri urmăreau cu ochi de argus eventualitatea izbucnirii unor frămîntări interne care să constituie un pretext legal pentru o intervenţie militară în România. Or, conservatorii, care cunoşteau poziţia puterilor garante, îşi dădeau seama că, în asemenea condiţii, liberalii radicali nu vor încerca să facă apel la populaţia orăşenescă întrucît o „mişcare de stradă" putea periclita existenţa statului [37]. Acest lucru i-a încurajat foarte mult şi aceasta explică, în mare măsură, de ce conservatorii s-au situat, în perioada instituirii şi organizării regimului, pe poziţii de

[36] În legătură cu această problemă, vezi Paul Henry, *op. cit.*, p. 48—52; 54—59; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624—643.

[37] „Românul", XIII din 12—13 februarie 1869, p. 133; *Istoricul partidului naţional-liberal de la 1848 pînă astăzi*, Bucureşti, 1923, p. 77.

ofensivă continuă. Conjunctura internaţională a exercitat o influenţă considerabilă asupra raportului de forţe dintre grupările liberale şi cele conservatoare. Aşa, spre exemplu, unele puteri garante au condiţionat recunoaşterea noii stări de lucruri, numai cu condiţia înlăturării radicalilor de la conducere [38]. Acest lucru nu putea decît să încurajeze ofensiva grupărilor conservatoare. Studierea aprofundată a conjuncturii internaţionale va permite, credem, elucidarea multor probleme legate de instituirea şi organizarea noului regim. În această perioadă, conjunctura internaţională a avut o influenţă substanţială asupra istoriei noastre, de aceea o studiere atentă a acestei probleme se impune cu necesitate.

Ascendentul conservatorilor a avut consecinţe serioase şi asupra începutului organizării regimului instituit la 1866. Dezbaterile purtate în jurul constituţiei de la 1866, dovedesc că şi începuturile organizării noului regim s-au aflat sub semnul dominaţiei elementelor conservatoare [39]. Ca urmare a acestui fapt, dispoziţiile principale ale constituţiei de la 1866 reflectă nu adevăratul raport de forţe existent între clasele dominante, ci doar pe acel existent între grupările reprezentate atunci în Adunarea Constituantă. Datorită acestui fapt, conservatorii au putut să-şi impună voinţa în elaborarea acelor prevederi constituţionale menite să le asigure influenţa politică dominantă în cadrul noului regim. Cu prilejul dezbaterilor purtate pe marginea constituţiei, se poate constata, o dată în plus, tendinţa conservatorilor de a limita influenţa politică a grupărilor liberale şi în special a celei radicale. Lucrările Adunării Constituante au reliefat şi mai pregnant faptul că, după 11 februarie 1866, reprezentanţii grupărilor conservatoare n-au voit să respecte de loc înţelegerile stabilite anterior cu cei care i-au ajutat atît de mult la răsturnarea lui Al. I. Cuza. Dorinţa de a-şi asigura preponderenţa politică, dorinţă favorizată de împrejurările interne şi internaţionale, a fost singura raţiune căreia i-au rămas credincioşi conservatorii, în toate acţiunile lor din perioada cercetată de noi. Aşa se explică de ce deputaţii conservatori au modificat substanţial proiectul iniţial de constituţie, proiect în care influenţa ideilor radicale era foarte pronunţată [40]. În

---

[38] Arhivele Statului Bucureşti, Fond Casa Regală, dos. nr. 38/1866, f. 2; *ibidem*, dos. nr. 30/1866, f. 23. Delegaţia română, alcătuită din B. Boerescu şi G. Costaforu, îl informa, la 8 iunie 1866, pe ministrul de externe român, cu prilejul vizitei făcute la Petersburg, că Gorceakov era foarte nemulţumit de prezenţa radicalilor în guvern. El cerea înlăturarea „elementului demagogic" de la conducere.

[39] „Pressa", II, nr. 18 din 11 februarie 1866, p. 68—70; A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I_2, p. 546.

[40] I. C. Filitti, *Izvoarele constituţiei de la 1866 (Originile democraţiei române)*, Bucureşti, 1921, p. 4; C. Răuţu, *op. cit.*, p. 81—83; *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)*, vol. I, Bucureşti, 1909, p. 70; Aristid Pascal, *Naţiunea în faţa constituţiunii*, în „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.

noul proiect de constituţie, prezentat Adunării de conservatorul Aristide Pascal[41], n-a mai fost păstrată nici una din prevederile care ţinteau la lărgirea democraţiei burgheze. Este vorba, în esenţă, de prevederile electorale, de veto-ul suspensiv şi de sistemul unicameral preconizat de radicali. În locul acestora, deputaţii conservatori au propus sistemul bicameral, cu instituţia senatului, veto-ul absolut şi au modificat prevederile electorale pentru a asigura, în perspectivă, preponderenţa moşierimii în corpurile legiuitoare. În jurul acestor probleme s-au purtat dezbaterile cele mai aprinse în cadrul Adunării constituante. Nu intenţionăm să ne oprim aici asupra lor. Am făcut-o cu alt prilej şi nu socotim necesar să insistăm din nou asupra lor[42]. În lucrarea de faţă intenţionăm numai să subliniem faptul că, la organizarea regimului, conservatorii au obţinut cîştig de cauză în legătură cu acele prevederi constituţionale ce erau menite să determine culoarea politică a corpurilor legiuitoare. Astfel, prevederile electorale, incluse şi în textul constituţiei, pentru a nu putea fi uşor modificate[43], asigurau preponderenţa moşierimii în două din cele patru colegii electorale, menite să desemneze membrii Adunării deputaţilor[44]. Mai mult decît atît, spre deosebire de alte ţări, conservatorii au impus pentru senat o bază electorală complet diferită faţă de aceea a Adunării deputaţilor. În acest fel, senatul devenea, după cum s-a remarcat chiar de către contemporani, o instituţie prin excelenţă moşierească[45]. Aceste fapte au avut consecinţe însemnate pentru evoluţia ulterioară a vieţii politice din România. Aplicarea corectă a prevederilor electorale echivala cu asigurarea continuă a unor majorităţi conservatoare. Alte grupări politice îşi puteau asigura majorităţile necesare numai prin încălcarea flagrantă a prevederilor electorale. Perioada cuprinsă între anii 1866—1871 oferă exemple de-a dreptul spectaculoase în legătură cu aşa-numita „influenţă morală" pe care liberalii au fost siliţi să o exercite pentru a-şi asigura majorităţile necesare, spre a se impune sau menţine la conducere[46].

---

[41] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 529.

[42] V. Russu, *Frămîntări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moşieresc (martie-iunie 1866)*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, secţiunea III, Istorie, tomul XIII, 1967, p. 119—129; vezi şi A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 509—547.

[43] *Istoricul partidului naţional-liberal de la 1848 şi pînă astăzi*, Bucureşti, 1923, p. 79—80.

[44] V. Russu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 127—128.

[45] G. P. Bacaloglu, *Ce este senatul? Una superfetaţiune constituţionale*, Bucureşti, 1868, p. 10; Eugen Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne. Forţele reacţionare*, Bucureşti, 1925, p. 32—33; Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Noua constituţie a României*, Bucureşti, 1922, p. 103; Constantin C. Disescu, *Dreptul constituţional*, ed. a 3-a, Bucureşti, 1915, p. 696.

[46] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, 1936, p. 114—115; „Monitorul oficial", 17/29 noiembrie 1867, p. 1271.

Succesele obținute de conservatori, în privința organizării noului regim, au fost favorizate, în mare măsură și de conjunctura internațională. Astfel, constituția trebuia votată în grabă pentru a dovedi puterilor garante că în țară există stabilitate internă și înțelegere între grupările politice [47]. Conservatorii au speculat această necesitate și, de multe ori, în fața opoziției liberale, față de unele prevederi ale constituției, au amenințat cu retragerea din Adunare sau au propus amînarea lucrărilor pînă în toamna anului 1866 [48]. Nici una din aceste soluții nu putea fi acceptată de liberali datorită pericolelor ce s-ar fi putut naște pentru existența statului. Referindu-se la această tactică a conservatorilor, C. A. Rosetti preciza, în „Românul" din 22 octombrie 1866, că „stînga a făcut concesii, spre a evita pericolele ce ar fi rezultat din o disoluțiune a Camerei, cu care amenința majoritatea Adunării, zicînd că se retrage de nu i se vor face concesiunile ce vrea".

Constituția de la 1866 a fost votată în grabă dar majoritatea oamenilor politici din grupările liberale — le avem în vedere pe cele care au participat la elaborarea ei — au socotit-o drept un act provizoriu, menit să răspundă unor nevoi presante ale momentului. Așa, spre exemplu, I. C. Brătianu, chiar în cadrul Adunării Constituante, preciza, în ședința din 20 iunie 1866, că nici o lucrare nu este eternă și „dacă această constituțiune va răspunde la adevăratele trebuințe și interese ale națiunii, va dăinui mult, dacă nu, se înțelege că nu va dăinui" [49]. Din aceste cuvinte, rostite pentru liniștirea partizanilor nemulțumiți, răzbătea, cît se poate de clar, dorința acestei grupări de a revizui, în împrejurări favorabile, o constituție, care era socotită mult prea favorabilă pentru conservatori. De altfel, lupta radicalilor împotriva constituției va fi deschisă încă din toamna anului 1866 cînd C. A. Rosetti, prin „Românul" a pornit o adevărată campanie împotriva prevederilor electorale [50].

---

[47] Unele concesii importante ale radicalilor au fost explicate prin presiunile „morale" ale Occidentului. Între altele, după mărturiile unor deputați, senatul ar fi fost acceptat în urma acestui gen de presiuni. „Monitorul oficial", nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 631. Referindu-se la necesitatea votării constituției, I. C. Brătianu, în ședința Adunării Constituante din 20 iunie 1866, sublinia, între altele: „Guvernul s-a hotărît, în fața unei nevoi, în fața agitațiunei spiritelor din întru (să nu zic a intrigilor pe care le cunoașteți toți), ca cu o oră mai înainte să iasă din această situațiune... Poate și eu, continua el, ași fi voit ca în această constituțiune să se înscrie mai multe libertăți, să se ia mai multe garanții, dară garanția cea mai mare este să ne dăm o bază și să putem în fața străinilor, să ne arătăm ca constituiți, să facem să piară, atît în spiritul celor din întru, care încă doresc această stare de lucruri, să piară orice speranță", *ibidem*, nr. 134 din 21 iunie/3 iulie 1866, p. 600.

[48] C. G. Cantacuzino, *Epistolă către beizadea Dim. Ghica*, în „Românul", X, 6 octombrie 1866, p. 710; *ibidem*, din 1 octombrie 1866, p. 693—694.

[49] „Monitorul oficial", nr. 134 din 21 iunie/3 iulie 1866, p. 600.

[50] „Românul", X din 23 septembrie 1866, p. 665; *ibidem*, din 1 octombrie 1866, p. 693—694; *ibidem*, din 6 octombrie 1866, p. 710; „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.

La rîndul lor, conservatorii, prin organul lor de presă „Ordinea", regretau includerea în constituţie a unor libertăţi democratice prea largi, incompatibile cu stadiul de dezvoltare al României, libertăţi care, utilizate de radicalii „mazzinişti", puteau deveni periculoase pentru starea de lucruri stabilită la 1866.

Nemulţumirea ambelor tabere ni se pare firească. Nici una din grupările participante la instituirea şi organizarea noului regim nu era satisfăcută de rezultatele obţinute la 1866. Fiecare grupare politică, liberală sau conservatoare, a nutrit speranţa asigurării unei preponderenţe clare şi indiscutabile în cadrul noii forme de conducere. Răsturnarea lui Cuza, socotită, chipurile, de interes comun, trebuia, în esenţă, doar să deschidă calea pentru realizarea obiectivelor proprii fiecăreia din grupările participante la realizarea acestui act cu consecinţe însemnate pentru istoria noastră din perioada ulterioară. La 1866, însă, numai conservatorii, din motivele arătate mai sus, au reuşit să-şi realizeze o mare parte din obiectivele urmărite înainte şi după căderea lui Cuza. Radicalii, nemulţumiţi pentru că Al. I. Cuza nu s-a sprijinit cu precădere pe gruparea lor, i-au făcut acestui domnitor o opoziţie îndîrjită şi au văzut în răsturnarea lui principalul mijloc pentru a putea juca cel mai important rol în viaţa politică a ţării, rol menit să le îngăduie realizarea planurilor de politică internă şi externă [51]. La 1866, radicalii nu şi-au putut îndeplini obiectivele urmărite însă de la 1859. Ei s-au trezit în strania situaţie de „învinşi ai lui 11 februarie", ceea ce i-a nemulţumit şi i-a determinat să lupte, cel puţin pînă la 1871, pentru o nouă formă de organizare a regimului, organizare menită să le garanteze preponderenţa pe planul vieţii politice.

Victoria obţinută de conservatori la 1866, cu prilejul organizării noului regim, a avut consecinţe însemnate pentru viaţa politică a României pînă la războiul de independenţă. Prevederile electorale, aşa cum era de aşteptat, au asigurat în corpurile legiuitoare, de cele mai multe ori, o preponderenţă conservatoare, ceea ce a avut drept rezultat, cu unele excepţii, împingerea pe un plan secundar a grupărilor liberale, care au dezlănţuit, mai ales în primii ani, o dîrză luptă pentru putere [52].

---

[51] Paul Henry, *op. cit.*, p. 8—9.

* Este vorba de guvernările liberal-radicale din perioada cuprinsă între 1 martie 1867—16 noiembrie 1868.

[52] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 535—560. Tendinţa de a-i împinge pe radicali pe un plan secundar poate fi constatată şi după votarea Constituţiei de la 1866. Aşa, spre exemplu, ziarul conservator „Ordinea" aprecia că gruparea radicală „trebuie să fie în minoritate atît în ţară cît şi în corpurile legiuitoare", deoarece „fiind în majoritate şi preponderent ni se pare fatalmente predispus de a schimba tendinţele şi spiritul oricării instituţii, de orice natură ar fi". În schimb, aprecia acelaşi ziar, „partidul oamenilor grupaţi împrejurul principiilor de conservaţie trebuie din contră a fi preponderent şi în majoritate atît în ţară cît şi în corpurile legiuitoare", „Ordinea", I, nr. 22 din 6 octombrie 1866, p. 86.

Poziţia adoptată faţă de noua constituţie, în perioada cuprinsă între 1866—1871, reflectă, cu prisosinţă, nemulţumirea acestor grupări politice faţă de începuturile organizării noului regim. Ca urmare a acestui fapt, liberalii sau conservatorii, din diferite motive, vedeau în constituţie numai o operă provizorie, care urma să fie modificată sau înlăturată [53].

Asemenea preocupări existau şi în anturajul intim al noului domnitor. Astfel, consilierul Werner, care l-a însoţit pe Carol I în România, socotea necesară modificarea neîntîrziată a noii legi fundamentale, care părea a fi prea liberală pentru România. La scurtă vreme de la votarea constituţiei, mai precis, la 30 iulie/11 august 1866, Werner îi scria lui Carol Anton de Hohenzollern: „Constituţia are multe defecte, dar nu trebuie uitat că este important, înainte de toate, să ai una, oricum ar fi, *că deja viitoarea Cameră îi va aduce, fără îndoială, modificări* (subl. n. — R.V.). Este incontestabil că pentru această ţară, continua Werner, un regim absolutist ar fi cel mai bun şi cel mai propriu, dar un asemenea regim, regreta el, nu mai este posibil" [54].

Ne-am oprit asupra acestui pasaj deoarece ni se pare că el depăşeşte însemnătatea unei păreri cu caracter personal. Din el se poate deduce că, încă în 1866, nici Carol I nu era străin de ideea modificării constituţiei. Speranţa exprimată de Werner, în legătură cu apropiata modificare a legii fundamentale, nu-şi putea găsi izvorul decît în discuţiile purtate de consilierul prusian cu Carol I. De altfel, tendinţa lui Carol I de a modifica constituţia ne este confirmată şi de alte informaţii. Aşa, spre exemplu, Emile Picot, secretarul francez al lui Carol I, îi scria d-nei Cornu, la 2/14 noiembrie 1866, că noul domnitor considera drept imprudent jurămîntul depus pe Constituţie şi se arăta din ce în ce mai decis să-şi impună voinţa fără a ţine prea mult seama de prevederile legii fundamentale [55].

Nemulţumirea împotriva formei de organizare a noului regim părea aproape generală. Ca urmare a acestui fapt, nu ni se pare de loc întîmplător că noua formă de organizare a regimului politic, cel puţin în perioada anilor 1866—1871, a fost socotită, de toate grupările politice, drept un act cu caracter provizoriu, menit să umple un gol necesar pînă la găsirea unor soluţii mai potrivite. Cauze interne şi împrejurări internaţionale au impus grupărilor politice, liberale sau conservatoare, acceptarea, în anul 1871, a noii forme de organizare a re-

---

[53] Arhivele Statului Bucureşti, Fond Casa regală, dos. nr. 22/1867, f. 1—5; *ibidem*, dos. nr. 12/1871, f. 1—36. Aşa, spre exemplu, radicalii, încă în 1866, au declarat că „partidul stîngii votînd Constituţiunea a sacrificat principiile şi credinţele sale, dar fiind că aceasta a făcut-o într-un mod provizoriu şi silit de împrejurări, el va lupta totdeauna pentru dobîndirea acelor principii". Aristid Pascal, *Naţiunea în faţa Constituţiunii*, în „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie, 1866, p. 74.

[54] Démètre A. Sturdza, *op. cit.*, p. 311.

[55] Georgescu-Tistu, *Correspondance d'un secrétaire princier en Roumanie*; *Emile Picot (1866—1868)*, Paris, 1927.

gimului politic din România. Din rațiuni bine definite, impuse de limitele prezentei lucrări nu insistăm mai mult asupra acestei probleme. Asupra acestei chestiuni vom reveni cu alt prilej.

În afară de cele discutate pînă acum, socotim necesar să ne oprim, măcar în linii generale, asupra locului pe care îl ocupă problema prințului străin în cadrul luptei pentru putere dintre grupările politice, în perioada care face obiectul preocupărilor noastre. În noua noastră istoriografie, această problemă este puțin discutată. De obicei, discuțiile sînt limitate la analiza atribuțiilor acordate lui Carol I prin Constituția de la 1866[56]. La rîndul ei, vechea istoriografie s-a ocupat, de preferință, de analiza împrejurărilor în care s-a ajuns la aducerea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României[57].

Pentru istoricul începuturilor regimului politic al burgheziei și moșierimii, problema prințului străin prezintă un mare interes[58].

În lucrarea de față nu intenționăm să analizăm problema prințului străin sub toate aspectele. De aceea, în funcție de obiectivul propus, o să încercăm să reliefăm numai măsura în care problema prințului străin a contribuit la adîncirea luptei pentru putere între grupările liberale și conservatoare, în perioada instituirii și începuturilor organizării noului regim. În ceea ce privește aducerea prințului străin, adeziunea era aproape generală. Neînțelegeri existau însă în privința candidatului și atribuțiilor viitorului domn. În plus, fiecare grupare politică urmărea să obțină ascendent pe lîngă noul domnitor, pentru a-și putea realiza, și pe această cale, tendințele de preponderență în cadrul noului regim.

Neînțelegerile în privința candidatului la tron au apărut imediat după răsturnarea lui Cuza. Liberalii radicali, spre exemplu, încă înainte de 11 februarie, s-au pronunțat pentru alegerea prințului Napoleon[59]. După unele informații, în manifestul inițial, care trebuia adresat populației după răsturnarea domnitorului, drept succesor al lui Cuza fusese desemnat prințul Napoleon. Reprezentanții conservatorilor, care făceau parte din comitetul de conducere al „monstruoasei coaliții", au modificat, fără știrea radicalilor, textul manifestului și, în acest fel, s-a ajuns, în dimineața zilei de 11 februarie 1866, la proclamarea ca domnitor a contelui Filip de Flandra[60]. Acest lucru i-a nemulțumit pe radicali, care-și vedeau planurile dejucate și în acest domeniu. De alt-

---

56 *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 530—531.

57 Frédéric Damé, *op. cit.*, p. 161—171; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 17—32.

58 Paul Henry, *op. cit.*, p .27; N. Iorga, *op. cit.*, p. 8, p. 27—28.

59 Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații*, București, 1935, p. 337.

60 „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 254; *ibidem*, din 25 martie 1869, p. 270; „Pressa", II, nr. 20 din 16 februarie 1869, p. 78; *ibidem*, nr. 37 din 8 martie 1869, p. 145. Referindu-se la proclamația inițială, întocmită de C. A. Rosetti, Nicolae Blaremberg, participant activ la evenimentele de la 11 februarie 1866, ne informează că acest document a fost făcut pierdut de D. A. Sturdza. N. Blaremberg, *11 februarie revelat*, în „Ordinea", I, nr. 29 din 23 octombrie 1866, p. 117.

fel, proclamarea ca domnitor a lui Filip de Flandra pare a fi destul de suspectă deoarece se ştia, încă din 1857, că acesta nu era dispus să accepte tronul Principatelor [61]. Mai mult, cu cîteva luni înainte de 11 februarie 1866, Filip de Flandra a fost sondat din nou dar a răspuns, şi acum, printr-un refuz categoric [62]. Cu toate acestea, el a fost proclamat drept domnitor la tronul rămas vacant prin răsturnarea, pe cale de complot, a lui Al. I. Cuza. Proclamarea lui Filip de Flandra pare a dovedi, o dată în plus, existenţa unor disensiuni destul de serioase în sînul grupărilor care au contribuit la răsturnarea lui Cuza. Se pare că o parte a conservatorilor şi liberalilor moderaţi s-au folosit de candidatura lui Filip de Flandra numai pentru a dovedi imposibilitatea aducerii unui prinţ străin pe tronul României. Manevra era menită, probabil, să dea un oarecare temei pretenţiilor acelor care au luptat împotriva lui Cuza şi din dorinţa de a-i lua locul [63].

Ipoteza ni se pare suficient de plauzibilă. Mulţi dintre membrii „monstruoasei coaliţii" au nutrit şi încă nutreau speranţa de a ocupa tronul. Aşa, spre exemplu, după răsturnarea lui Cuza, s-a vorbit mult, în ţară şi în străinătate, de intenţiile lui Ion Ghica de a folosi postul înalt ce-l obţinuse pentru a ajunge domnitor [64]. Colonelul Haralambie, informat de acest lucru, i-a declarat lui Ion Ghica — în prezenţa celorlalţi miniştri — că-l va ucide dacă ar încerca să ajungă domn înşelîndu-i astfel pe militari, care au participat la complot numai pentru că li s-a garantat solemn aducerea unui prinţ străin [65]. Ion Ghica însă nu era singurul candidat prezumtiv la tronul rămas vacant. Toţi miniştrii conservatori erau bănuiţi că nu urmăreau altceva decît să ajungă la domnie. Prinţii Bibescu şi Ştirbei n-au rămas nici ei în afara acestor preocupări [66]. Poziţia ostilă a conferinţei ambasadorilor de la Paris faţă de ideea prinţului străin [67] a dat speranţe destul de mari unora din pretendenţii la tron [68]. După unele opinii, apriga luptă electorală din perioada alegerilor pentru Adunarea Constituantă s-ar fi datorat şi preocupării unor miniştri de a-şi asigura o majoritate care

[61] Paul Henry, *op. cit.*, p. 46.

[62] „Românul", XII din 25 martie 1869, p. 270; „Pressa", II, nr. 20 din 16 februarie 1869, p. 78.

[63] Paul Henry, *op. cit.*, p. 5—6; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 610. După unele opinii, prin proclamarea precipitată a lui Filip de Flandra s-ar fi urmărit să se înlăture „toute compétition indigène et établir un fait accompli", Démètre A. Sturdza, *op. cit.*, p. XVI; Paul Henry, *op. cit.*, p. 44; graba proclamării lui Filip de Flandra a fost explicată şi în alt mod. Astfel, unii au fost de părere că, prin acest act, oamenii politici români au urmărit să demonstreze că nu vor accepta un domnitor din imperiile vecine, Paul Henry, *op. cit.*, p. 44.

[64] Paul Henry, *op. cit.*, p. 9, 251, 302.

[65] General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, XLVIII, octombrie 1914, p. 975.

[66] Ion Bălăceanu, *op. cit.*, f. 110.

[67] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624—641.

[68] Ion Bălăceanu, *op. cit.*, f. 110.

să le îngăduie urcarea pe tron în cazul în care nu s-ar fi putut soluţiona problema prinţului străin [69].

Neînţelegerile pe tema candidatului străin precum şi preocupările unor oameni politici, conservatori sau liberali moderaţi, de a ajunge pe tron, au avut darul să încordeze, într-o măsură însemnată, raporturile între acele grupări care au contribuit la instituirea noului regim. După unele mărturii contemporane, exista o suspiciune generală între „învingătorii" de la 11 februarie. Toţi miniştrii erau acuzaţi că urmăreau să ajungă la tron, iar locotenenţii domneşti erau bănuiţi că vor să se constituie într-un triumvirat pentru a trage tronul la sorţi [70]. Conflictul pe această temă era mai adînc şi trecea dincolo de rivalităţi sau suspiciuni personale. Grupările politice, în ansamblul lor, erau acuzate că-şi subsumează întreaga activitate pentru a impune, prin surprindere, un candidat sau altul la tronul ţării. Nici după convocarea Adunării Constituante nu a dispărut această suspiciune şi guvernul a fost nevoit să prezinte deputaţilor toate actele referitoare la candidatura lui Carol I [71].

Ne-am oprit asupra acestor fapte deoarece ele probează, o dată în plus, că nici în problema prinţului străin nu a existat o înţelegere perfectă între răsturnătorii lui Cuza. Încălcarea angajamentului iniţial, adică sprijinirea prinţului Napoleon, dovedea că liberalii moderaţi şi conservatorii înţelegeau să ducă o politică de *carte blanche* după răsturnarea lui Cuza. Tendinţa de instituire a unei domnii pămîntene nu poate fi negată la 1866. Împrejurările istorice însă erau cu totul potrivnice. O domnie pămînteană ar fi însemnat un pas spre separaţie. Mişcarea de la Iaşi a dovedit-o cu prisosinţă. În plus, radicalii nu ar fi acceptat un domnitor din rîndurile conservatorilor, ceea ce ar fi dus la frămîntări interne, frămîntări care puteau oferi unora dintre puterile garante dreptul de a interveni în România, sub pretextul restabilirii ordinii. Or, o intervenţie străină ar fi avut consecinţe dezastruoase pentru existenţa statului naţional. Militarii „februarişti", la rîndul lor, erau cu totul ostili ideii instituirii unei noi domnii pămîntene şi ameninţau să reprime cu forţa armelor orice tendinţe de acest gen. Sub imperiul necesităţilor, pretendenţii la tron au renunţat la orice încercare de acest gen. Mişcarea separatistă de la Iaşi a fost un duş rece care i-a trezit la realitate pe toţi acei care s-au înfierbîntat prea mult la vederea tronului rămas gol după căderea lui Cuza. Ambiţiile înăbuşite la 1866 vor răbufni, deseori, într-un anticarlism, mai mult sau mai puţin violent, menit doar să-i forţeze mîna noului domnitor în ceea ce priveşte alegerea consilierilor.

---

[69] Vezi nota 24. După informaţiile furnizate de Eder, consulul Austriei la Bucureşti, „Dimitrie Ghica îşi număra partizanii în viitoarea Adunare în speranţa de a fi ales", T. W. Riker, *op. cit.*, p. 665.

[70] „Monitorul oficial", nr. 108 din 15/27 mai 1868, p. 685.

[71] *Ibidem.*

Neînţelegerile au persistat şi după ce Carol de Hohenzollern a acceptat tronul României. Mulţi conservatori, spre exemplu, erau ostili aducerii unui prinţ prusian, în general şi unui prinţ de Hohenzollern, în special [72]. La rîndul lor, viitorii „fracţionişti" au făcut o opoziţie destul de serioasă prinţului prusian şi s-au pronunţat categoric în favoarea unui prinţ latin. De altfel, mandatul imperativ primit din partea alegătorilor de către deputaţii liberali moldoveni, îi obliga să nu accepte decît un prinţ de origine latină. Opoziţia liberalilor moldoveni i-a nemulţumit pe radicali, ceea ce a influenţat în mod negativ asupra unităţii de acţiune a grupărilor liberale prezente în Adunarea Constituantă.

Acceptarea ca domnitor a lui Carol de Hohenzollern nu a pus capăt disensiunilor existente între grupările politice pe tema prinţului străin. Între radicali şi conservatori existau deosebiri mari de vederi în ceea ce priveşte atribuţiile viitorului domn. Radicalii, spre exemplu, ar fi dorit o monarhie constituţională, cu puteri limitate, care să îngăduie grupării lor politice să joace rolul preponderent în conducerea statului. Ei urmăreau, în esenţă, să aplice în România principiul potrivit căruia „regele domneşte, dar nu guvernează". Pentru realizarea acestui obiectiv, liberalii radicali au propus votarea constituţiei înainte de sosirea în ţară a lui Carol I [73]. Acesta, în concepţia lor, trebuia obligat să accepte faptul împlinit, pentru a nu avea nici o posibilitate de a pretinde împuterniciri prea largi [74]. Conservatorii s-au opus categoric acestei propuneri şi dezbaterile asupra Constituţiei au fost amînate pînă la sosirea lui Carol în ţară. În acest timp, a existat şi posibilitatea modificării substanţiale a proiectului de constituţie alcătuit de radicali, amendat de Consiliul de Stat şi aprobat apoi de guvernul Ion Ghica. Conservatorilor nu le convenea votarea în grabă a constituţiei deoarece ei voiau să găsească în noul domn, pe care totuşi nu l-au dorit prea mult, un sprijin împotriva tendinţelor dominatoare ale radicalilor. Ei voiau să acorde domnitorului împuterniciri mai largi deoarece considerau că, în acest fel, se vor pune noi piedici în calea tendinţelor „novatoare" ale adversarilor politici.

După sosirea lui Carol I în ţară, fiecare grupare politică a căutat să obţină ascendent pe lîngă noul domnitor. Obiectivele urmărite erau, fireşte, diferite. Fiecare grupare politică a sperat, încă de la 11 februarie, că va deveni principala beneficiară a noii situaţii. În lupta pentru influenţă, angajată în jurul lui Carol I, luptă remarcată şi de consulii străini [75], cîştig de cauză au avut conservatorii, care s-au arătat dispuşi să sprijine, din capul locului, acordarea unor atribuţii mai largi

[72] General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 979.
[73] Alexandru Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866*, Bucureşti, 1883; „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.
[74] **Arh. St. Bucureşti, Fond. Casa Regală, dos. nr. 12/1871, f. 3.**
[75] ***Ibidem*, dos. nr. 36/1866, f. 64.**

pentru noul domnitor. O dovadă în acest sens o constituie disputa angajată pe marginea dreptului de veto. Astfel, proiectul de constituție al guvernului, prin articolul 47, acorda domnului numai dreptul de veto suspensiv [76]. Majoritatea comitetului delegaților, compusă din conservatori, a modificat acest articol propunînd vetoul absolut [77]. Obiectivul urmărit nu era greu de surprins. Întărirea prerogativelor domnitorului trebuia să servească, în ultimă instanță, interesele conservatorilor. Această problemă, judecată în raport cu linia generală a dezbaterilor din Constituantă, ne îngăduie să ajungem la concluzia potrivit căreia vetoul absolut era menit, în concepția apărătorilor săi, să devină un important instrument pentru împiedicarea votării unor legi socotite prea democratice.

Deputații liberali s-au opus vetoului absolut. Ei nu voiau să acorde domnitorului decît dreptul de veto suspensiv. Carol I a intervenit personal pentru rezolvarea acestei probleme [78]. Sprijinit de conservatori, noul domnitor a obținut cîștig de cauză în această spinoasă problemă. Conservatorii au sprijinit lărgirea atribuțiilor domnitorului, chiar dincolo de marginile monarhiei constituționale, deoarece vedeau în aceasta o garanție pentru împiedicarea tendinței radicalilor de a ajunge la preponderență în cadrul regimului. În același timp, concesiile făcute domnitorului se înscriau pe linia preocupării conservatorilor de a-și apăra, prin toate mijloacele, succesele obținute după răsturnarea lui Cuza.

Analiza succintă a evenimentelor petrecute în perioada februarie-iunie 1866 ne îngăduie să reliefăm faptul că lupta pentru putere între grupările politice a început o dată cu instituirea noului regim.

Inițial s-au ivit neînțelegeri între vîrfurile grupărilor politice în legătură cu prințul străin și repartizarea principalelor posturi de conducere. Foarte curînd însă, conflictul s-a extins și adîncit, transformîndu-se într-o acută luptă între grupările politice în totalitatea lor.

Organizarea noului regim, căutarea unor forme de conducere, a avut darul să scoată la iveală deosebirea de idei și interese între burghezie și moșierime. Cu toate că aceste lupte s-au desfășurat numai în interiorul claselor dominante, totuși au avut o influență deosebită asupra organizării regimului și, totodată, și-au pus amprenta, pentru multă vreme, asupra raportului de forțe dintre burghezie și moșierime.

Burghezia, fărîmițată din punct de vedere politic, lipsită de sprijinul unor grupări importante, s-a văzut silită să cedeze continuu în fața unei moșierimi mai unitară și mai bine organizată în acea perioadă. Așa se explică de ce aceasta a reușit să-și impună punctul de vedere în principalele probleme ale constituției de la 1866. Victoriile

---

[76] Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 6.

[77] „Monitorul oficial", nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

[78] *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)*, vol. I, București, 1909, p. 68, 75.

obținute de conservatori vor influența asupra luptelor politice ulterioare și, în special, asupra primilor ani de existență a regimului politic al burgheziei și moșierimii.

Considerăm că evidențierea începutului luptei pentru putere va permite o tratare mai nuanțată a problemelor referitoare la instituirea și organizarea regimului politic al burgheziei și moșierimii.

L'INSTITUTION ET L'ORGANISATION DU RÉGIME POLITIQUE DE LA BOURGEOISIE ET DES AGRARIENS (FÉVRIER-JUIN 1866)

Résumé

En s'appuyant sur un intéressant matériel, tant édit que d'archives, l'auteur se propose de réinterpréter quelques problèmes concernant l'institution et l'organisation du régime politique de la bourgeoisie et des agrariens. Ainsi, en considérant le rapport existant entre les formations qui ont contribué au renversement de Couza, l'auteur met en évidence l'inconsistence de la théorie prétendant l'existence d'un armistice interieur jusqu'à l'adoption de la Constitution de 1866. La lutte pour le pouvoir peut être constatée immédiatement après le 11 Février et elle se manifeste pendant toute la période analysée.

Dans la lutte engagée pour le pouvoir, ce sont les agrariens qui ont gagné. Ils on actionné avec plus d'unité et plus d'organisation que la bourgeoisie. Celle-ci, divisée au point de vue politique et n'ayant le soutien de quelques importantes fractions, n'a pu résister face à l'offensive déclanchée par les conservateurs, fait évident aussi dans l'organisation du nouveau régime. La constitution de 1866, par exemple, peut être considérée, en sa plus grande partie, l'oeuvre des conservateurs, qui ont imposé leur point de vue en ce qui concerne le Sénat, le véto et système électoral. Le fait a influencé substantiellement le rapport existant entre les classes dominantes jusqu'à la guerre de l'indépendance.

L'auteur se propose aussi d'analyser la question du prince étranger. Celui-ci a déterminé aussi des divergences. En outre, chaque traction politique a cherché l'appui du prince pour l'utiliser dans la lutte pour le pouvoir.

Pour l'explication des luttes internes, l'auteur a considéré aussi attentivement les conditions internationales, qui ont beaucoup influencé les rapports entre la bourgeoisie et les agrariens. Sans cela, il est difficile de résoudre beaucoup de problèmes concernat l'institution et l'organisation du nouveau régime.